

УДК 159.9

Н.В. ТКАЧЕНКО,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ УМОВ ПОДОЛАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЗАНЕДБАНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті запропоновано класифікацію методологічних умов подолання педагогічної занедбаності в початковій школі, що сприяють формуванню й розвитку особистості молодшого школяра у процесі навчання.

Ключові слова: педагогічна занедбаність, молодші школярі.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що проблема педагогічної занедбаності є не досить вивченою, все ж чимало досягнень зроблено при визначенні конкретних шляхів її подолання в процесі навчання молодших школярів.

З огляду на недосконалість традиційного підходу до організації роботи з дітьми «груп ризику» молодшого шкільного віку в закладах освіти, проблема розробки системи психолого-педагогічного захисту набуває неабиякої актуальності. Усе це зумовило необхідність класифікації «групи ризику» дітей молодшого шкільного віку та систематизації шляхів роботи з ними.

Власне, психолого-педагогічні особливості роботи психолога в освітньому просторі молодшої школи дають можливість: а) розкрити значення поняття «педагогічної занедбаності» через класифікацію груп невстигаючих дітей (групи ризику) [3, 5, 6]:

- педагогічно занедбані діти;
- розумово відсталі діти;
- ослаблені діти (церебро-астенічного типу);
- діти з синдромом дефіциту уваги» (гіперактивні);
- повільні діти;
- діти зі слабким здоров'ям.

Узагальнити систему причин низької здатності до навчання учнів молодшого шкільного віку [3; 5]:

- за характером впливу;
- за категоріями неуспішності;
- за ознаками причинно-наслідкових зв'язків неуспішності;
- за груповою неуспішністю;
- за об'єктивністю та суб'єктивністю;
- за формами, які відображають ступінь і характер занедбаності.

Класифікувати дидактично-психологічні принципи як умови подолання педагогічної занедбаності у дітей молодшого шкільного віку.

Класифікація діагностичного та психокорекційного інструментарію подолання педагогічної занедбаності в початковій школі проводилась через: психологічні особливості дитини; дитячо-батьківські міжособистісні відносин у сім'ї; самооцінку дитини; ставлення дитини до школи.

Методологічну основу дослідження становили концептуальні положення про навчальні дії (уміння й навички) як складові учіння (В. Паламарчук, Я. Савченко, Н. Скрип-

ченко, Н. Співак); поняття психологічної готовності дитини до шкільного навчання (В. Бочелюк, Г. Віцлак, О. Запорожець, В. Котирло, С. Ладивір, Н. Побірченко, Є. Проскура, Н. Скрипченко); суб'єктивний підхід до особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Брушлінський, С. Рубінштейн, О. Старовойтенко, В. Татенко, Т. Титаренко); мотиваційні складові учіння (М. Алексєєва, Л. Божович, С. Мусатов); процес навчання та його психологічні механізми (О. Брушлінський, О. Леонт'єв, О. Матюшкін, С. Рубінштейн); теорія узагальнених способів навчання розумової діяльності особистості (П. Гальперін, В. Давидов, Г. Костюк, Н. Менчинська, Л. Проколієнко, В. Шмаргун); класифікація причин неуспішності (Ю. Бабанський, П. Борисов, Т. Власова, А. Гельмонт, М. Данилов, Є. Ільїн, О. Леонт'єв, О. Лурія, Н. Менчинська, М. Мурачковський, Л. Славіна, А. Смирнов); класифікація невстигаючих груп дітей (груп ризику) (І. Дубровіна О. Леонт'єв, О. Лурія, М. Мурачковський, Р. Овчарова, А. Смирнов); класифікація дидактично-психологічних принципів подолання педагогічної занедбаності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, У. Глассер, В. Калашин, Я. Каменський, Ю. Козелецький, О. Леонт'єв, К. Роджерс, С. Рубінштейн, М. Скаткін, В. Сухомлинський, В. Франкл, В. Шаталов, М. Щетинін); дидактогенія як негативний психічний стан учня (О. Богданова, М. Боянжу, К. Платонов).

Основна мета та постановка завдань. Мета нашої статті полягає в побудові класифікації методологічних умов подолання педагогічної занедбаності в початковій школі, що сприяють формуванню й розвитку особистості молодшого школяра у процесі навчання.

Завданнями стали:

1. Узагальнення системи психолого-педагогічних підходів та шляхів подолання педагогічної занедбаності у дітей молодшого шкільного віку.

2. Класифікація методологічних умов подолання педагогічної занедбаності в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи психологічні умови подолання педагогічної занедбаності, варто наголосити на системному характері роботи з такою категорією дітей.

Виділяють дві умови подолання педагогічної занедбаності: педагогічні та психологічні. Педагогічні умови розглядаються як система важливих вимог-орієнтирів, дотримання яких забезпечує ефективність і якість функціонування педагогічного процесу. Психологічні умови – методологічні установки, що характеризують закони розвитку психіки.

Як загальні умови подолання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку виступають принципи діагностики та корекції, а саме [1, 3, 5, 6]:

1) комплексний та системний підхід до діагностики та корекції;

2) урахування вікових, індивідуальних особливостей особистості дитини та соціально-педагогічно-психологічної ситуації її розвитку;

3) професійна компетентність і поділ функцій в процесі діагностики та корекції;

4) опора на позитивне в особистості дитини і орієнтація на гармонійний розвиток;

5) єдність та взаємодоповнення психолого-педагогічних методів роботи.

Як конкретні (спеціальні) психологічні умови подолання педагогічної занедбаності виступають методи психолого-педагогічної діагностики та корекції. Методи психолого-педагогічної діагностики реалізувались за допомогою таких «загальних засобів» [1, 3, 5, 6]:

– об'єктивність, запобігання упередженості, виявлення домінуючих тенденцій, вивчення станів та процесів розвитку дитини;

– діагностика цілісної індивідуальності;

– єдність вивчення дитини та мікросередовища;

– зв'язок та взаємодоповнення психолого-педагогічних методів;

– валідність, надійність та коректність;

– співпраця з дитиною;

– вивчення дитини в процесі діяльності та спілкуванні;

– надання дитині необхідного суспільного простору для найкращого прояву своєї індивідуальності.

Методи психолого-педагогічної корекції реалізувались за допомогою таких «загальних засобів» [1; 3]:

1) принцип гуманізму та психолого-педагогічного оптимізму;

2) урахування нормативності вікового розвитку;

- 3) урахування зони найближчого розвитку;
- 4) системність розвитку та інтеграції психіки; паралельність корекційних впливів на дитину та її мікросередовище;
- 5) принцип прийняття дитиною корекційних впливів, її включення до корекційних заходів;
- 6) рефлексія процесу й результатів корекції;
- 7) порівняння результатів просування дитини в корекційному процесі.

Більш детально зупинимось на **«конкретних психологічних умовах» подолання педагогічної занедбаності**. Методика психологічної допомоги педагогічно занедбаним дітям будується виходячи з розуміння педагогічного змісту занедбаності, на основі діагностики, її ознак і проявів у конкретної дитини. Виходячи з цього, головними напрямками допомоги дитині буде робота з формування властивостей суб'єкта самосвідомості, спілкування та навчальної (ігрової) діяльності, а вибір конкретних програм здійснюється психологом на діагностичній основі.

Нижче проаналізуємо групи «психолого-педагогічних умов» подолання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку в умовах загальноосвітньої школи:

1. Умови стимулювання до мотивації навчально-пізнавальної та ігрової діяльності (засоби: пізнавальні ігри, створення ситуації емоційного хвилювання, ситуації зацікавлення, ситуації опори на життєвий досвід, ситуації успіху).

2. Умови для організації життя і діяльності дитячого колективу (засоби: особиста та групова перспектива, колективні ігри, колективно-єдині вимоги, колективні змагання, колективне самообслуговування).

3. Умови спілкування і взаємодії в різних ситуаціях (засоби: повага, педагогічні вимоги, переконання, розуміння, довіра, співчуття, спонукання, педагогічне застереження, аналіз вчинку, рішення конфліктної ситуації).

4. Умови психолого-педагогічного впливу та стимулювання до активності (засоби: приклад, пояснення, очікування радості, зняття напруження, звернення до самолюбства, самоповаги, любові, сорому, відчуття прекрасного, вимогливість, навіювання, заохочення).

5. Умови корекції дисгармонійного розвитку (засоби: взаєморозуміння; співчуття педагога–класного керівника; зняття напруження; раціоналізація навчально-виховного процесу; підтягування культурно-освітніх можливостей занедбаних дітей; особиста перспектива як фактор, що впливає на віру дитини в свої можливості).

6. Умови корекції високої тривожності, що сприяють розвитку соціальної рефлексії, подоланню труднощів у спілкуванні, неадекватній поведінці та підвищенні соціального статусу педагогічно занедбаної дитини (засоби: формування усвідомлених і діючих мотивів поведінки; аналіз конфліктної ситуації, в яку дитина постійно потрапляє; особистий приклад педагога–класного керівника стосовно до дитини та інших дітей; подальший позитивний вплив авторитета педагога–класного керівника на відносини дитини зі своїми однолітками).

7. Умови корекції ігрових та реальних відносин дітей, розвиток комплексу ігрових здібностей, спонукання ігрової і навчально-пізнавальної мотивації (засоби: позитивне стимулювання; авансований успіх; парціальні оцінки результатів ігрової чи навчальної діяльності дитини).

8. Умови впливу на формування властивостей суб'єкта ігрової діяльності (засоби: керівництво рольових взаємодій дітей у грі, рольові діалоги педагога–класного керівника із занедбаними дітьми, творче самовираження дитини у грі, збагачення предметним середовищем).

9. Умови врахування типологічних особливостей особистості занедбаних дітей молодшого шкільного віку (засоби: наочні опори в навчанні; коментоване управління; поетапне формування розумових дій; навчальні ситуації з елементами новизни, зацікавленості, опори на життєвий досвід).

10. Умови врахування «порушення образу Я», порушення розвитку самосвідомості (засоби: безумовного прийняття дитини; вибіркове ігнорування її негативних вчинків; емоційне погладжування, «очікування завтрашньої радості»; психологічний масаж; ідентифікація; дзеркальне відображення; підтвердження унікальності дитини; розвиток позитивного прийняття інших; самонавіювання дитини, що підкріплюється персоніфікацією).

Отже, педагогічну занедбаність, дітей молодшого шкільного віку потрібно долати загальними та конкретними (спеціальними) психолого-педагогічними умовами, за допомогою ефективних методів психодіагностики та психокорекції, які реалізуються психолого-педагогічними засобами групової та індивідуальної роботи з дітьми на основі дидактично-психологічних принципів.

До психолого-педагогічних методів та засобів оптимізації процесу навчання педагогічно занедбаних дітей молодшого шкільного віку відносимо:

а) методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної та ігрової діяльності (засоби – пізнавальні ігри, створення ситуації емоційного переживання, ситуації зацікавленості, ситуації опори на життєвий досвід, ситуації успіху);

б) методи організації життя і діяльності дитячого колективу (засоби – особиста та групова перспективи, колективно-єдині вимоги, колективні змагання); методи спілкування і взаємодії в різних ситуаціях (засоби – повага, переконання, розуміння, довіра, спонукання, педагогічне попередження, співчуття, рішення конфліктних ситуацій, аналіз вчинків);

в) методи психолого-педагогічного впливу і стимулювання активності дитини (засоби – роз'яснення, чекання радості, зняття напруження, самоповага, навіювання, заохочення).

Власне, удосконалення навчально-виховного процесу, використання різних методів, форм, засобів, співпраця з сім'єю занедбаних учнів допомагає вчителям та психологам правильно методично та дидактично організувати роботу з дітьми молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Ануфриев А.Ф. Как преодолеть трудности в обучении детей / А.Ф. Ануфриев, С.Н. Костромина. – М.: Ось-89, 1998. – 224 с.
2. Дубровина И.В. Рабочая книга школьного психолога / И.В. Дубровина, М.К. Акимова. – М.: Просвещение, 1991. – 303 с.
3. Овчарова Р.В. Практична психологія в початковій школі / Р.В. Овчарова. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 240 с.
4. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480 с.
5. Овчарова Р.В. Технология практического психолога образования / Р. В. Овчарова. – М.: ТЦ Сфера, 2000. – 448 с.
6. Столяренко Л.Д. Основы психологии: практикум / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 704 с.

В статье предложена классификация методологических условий преодоления педагогической запущенности в младшей школе, которые влияют на формирование и развитие личности младшего школьника в процессе обучения.

Ключевые слова: педагогическая запущенность, младшие школьники.

This article deals with the classification of methodological conditions to overcome educational neglect in elementary schools, thereby contributing to the formation and development of schoolchild's personality in the learning process.

Key words: educational neglect, elementary schoolchild.

Одержано 12.09.2013.